
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

Studia Filologiczne z. 38, Filologia Polska (16)

JOLANTA MEDELSKA

**Z BADAŃ NAD PÓLNOCNOKRESOWYM DIALEKTEM
KULTURALNYM W DZIEWIĄTYM
DZIESIĘCIOLECIU XX W.**

Terminu "dialekt kulturalny" używać będę za Z. Kurzową¹ (a wbrew stanowisku K. Dejny²) na oznaczenie regionalnego wariantu języka ogólnopolskiego w ustach inteligencji, dla podkreślenia, że jest to "(...) pewien upowszechniony w warstwach wykształconych (kulturalnych) sposób realizacji języka ogólnopolskiego z zachowaniem tylko pewnych, najsilniejszych cech dialektalnych".³ Zawarty w tytule przymiotnik "północnokresowy" wskazuje jednoznacznie, że chodzi o tę odmianę polszczyzny, która została przeniesiona na terytorium wielojęzycznego Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴ i nałożyła się na substrat białoruski, litewski, łotewski, estoński, a na południu - także ukraiński.⁵ Kształtowała się swoiście, odmiennie niż pozostałe warianty regionalne także dlatego, że była odizolowana od zwartego polskiego obszaru językowego, tworzyła polskie wyspy i wysepki językowe w morzu białoruszczyzny i litewszczyzny.⁶

Wiadomo, że polszczyzna litewska osiągnęła na Kresach Północnych wysoką pozycję.⁷ Od wybuchu II wojny światowej wśród miejscowej ludności wielojęzycznej pełniła rolę interdialektu.⁸

Sytuacja zmieniła się diametralnie po roku 1945, kiedy to w wyniku przemian politycznych włączono dawne polskie kresy północnowschodnie w skład ZSRR. Dwie fale repatriacyjne (1945-46 i 1956-57) objęły większość polskiej inteligencji i dawnych klas posiadających. Ruchy przesiedleńcze w znacznie mniejszym stopniu dotyczyły chłopstwa. Najprawdopodobniej na decyzji wyjazdu do Polski etnicznej bądź pozostania na miejscu zaważył stopień władania językiem polskim.⁹ Ten fenomen, jakim jest niewątpliwie polszczyzna północnokresowa, doczekał się już bogatej literatury językoznawczej. Badano dokumenty, inwentarze, wykazy, spisy - pierwsze teksty poświadczające tę odmianę języka polskiego od końca XV w.¹⁰

O cechach polszczyzny kresowej z w. XVII-XVIII dowiadujemy się m.in. dzięki zbadanym przez B. Smolińską rękopisom Odlanickiego i Sapiehy¹¹ czy analizowanemu przez B. Weiss-Brzeziniową *Pamiętnikowi* Rusieckiej.¹²

Ponieważ na kresach północno-wschodnich tworzyli bądź z nich pochodzą liczni pisarze polscy (Chodźko, Mickiewicz, filomaci i filareci, Syrokomla, Orzeszkowa, Rodziewiczówna, Weysenhoff, Wańkiewicz, Putrament, Konwicki i in.), ciekawych danych dostarcza studiowanie ich języka osobniczego (języka utworów, a także np. korespondencji).¹³ O cechach polszczyzny kresowej można sądzić również na podstawie twórczości tych autorów, którzy uciekali się do stylizacji bądź to lokalizując akcję swych powieści na kresach, bądź też charakteryzując językowo pochodzących ze wschodu bohaterów. Udaną próbę wyekscerpowania cech polszczyzny kresowej z materiałów polskiej powieści powojennej podjęła Z. Kurzowa.¹⁴ Zbliżoną metodę zastosował K. Tekielski opisując regionalizmy kresowo w *Dolinie Issy* Cz. Miłoszowa.¹⁵ Pojawiły się też liczne prace uogólniające lub uzupełniające wiedzę o polszczyźnie północnokresowej, np. H. Turskiej, J. Otrębowskiego, Z. Kurzowej.¹⁵ Zasygnalizowane dotychczas pozycje dotyczą północnokresowego dialektu kulturalnego, jego postaci potocznej bądź literackiej (w zasadzie stanu do wybuchu II wojny światowej). Współcześnie zaś lingwiści zainteresowani polszczyzną północnokresową zajmują się przede wszystkim gwarami (Czekman, Werenicz, Giuhumianc, Maslennikowa, Ananiewa, Palcew).¹⁷ Ponieważ po wojnie w wyniku ruchów migracyjnych część ludności polskojęzycznej z dawnych kresów osiedliła się na Ziemiach Odzyskanych, pojawiła się możliwość badania wzajemnych kontaktów jej gwar i gwar miejscowych, zastanych bądź też stopnia zachowania cech kresowych. Zainteresowali się tymi zagadnieniami m.in. K. Tekielski, W. Werenicz, A. Zdaniukiewicz, Z. Sawaniewska.¹⁸ Z problematyką północnokresową wiążą się także chętnie podejmowane przez językoznawców badania gwar Białostoczczyzny.¹⁹ Jako niezadowalający trzeba natomiast ocenić stan opracowania współczesnego północnokresowego dialektu kulturalnego. Częste nawoływania do podjęcia takich studiów pozostają ciągle bez odzewu.²⁰ W jakiejś mierze dotyczy tej tematyki praca Z. Kurzowej o języku Wołosewicza, współczesnego polskiego pisarza ludowego, jednak, jak twierdzi sama autorka, jest to "(...) interesujący przykład języka stojącego na pograniczu epok".²¹ O języku Wilna ostatniej dobry traktuje artykuł I. Masojć prezentujący materiał wyekscerpowany z "Czerwonego Sztandaru".²² Poza tym w licznych pracach można spotkać uwagi o przemożnym wpływie języka rosyjskiego na dzisiejszą polszczyznę wileńską, wpływie modyfikującym ją w sposób zasadniczy.²³ Z. Kurzowa posunęła się nawet do stwierdzenia, że: "Zniknął z Litewskiej i Białoruskiej Republiki Radzieckiej północnokresowy dialekt kulturalny jako reprezentant warstwy inteligencko-miejskiej lub inteligencko-ziemiańskiej lub za-

ściankowo-wiejskiej.”²⁴ Autorka przypuszcza, że nowa polska inteligencja wileńska przejęła po prostu język ogólnopolski z Polski etnicznej znany z radia, telewizji, prasy, książek, także szkoły. Podobny sąd wypowiada w innym miejscu, przy okazji omawiania polszczyzny Wołosewicza. Wzmiankując o języku nowego pokolenia polskiej inteligencji, pisze: “(...) nie jest to bowiem w swoim zasadniczym trzonie dawny polski dialekt kresowy, skoro ludność będąca jego nosicielem wyjechała w latach 1945-46, a następnie 1956-57. Można przypuszczać natomiast, że jest to język wzorowany na dzisiejszym polskim języku o g ó ł n y m (...)”²⁵

Aby przypuszczenia, domniemania i wrażenia zastąpić rzetelnymi obserwacjami, podjęłam badania nad północnokresowym dialektem kulturalnym w dziesiątym dziesięcioleciu XX wieku. Nieprzypadkowo wybór padł na ten właśnie okres. Otóż w tym czasie było już czynne zawodowo i osiągało największe sukcesy pierwsze powojenne pokolenie nowej polskiej inteligencji, urodzonej i ukształtowanej w warunkach ustroju radzieckiego. Działy już bądź wchodziły w życie zawodowe także następne, jeszcze młodsze roczniki. Są to więc ludzie, którzy, jak się powszechnie sądzi, nie stykali się z dawnym północnokresowym dialektem kulturalnym, poddani zostali natomiast bardzo silnemu wpływowi języka rosyjskiego. Ponieważ nowa polska inteligencja w znacznym stopniu wywodziła się z ludu²⁶, można przypuszczać, że przeniosła do polszczyzny kulturalnej pewne cechy gwarowe. Trzeba pamiętać, że przez cały okres powojenny pogłębiało się odizolowanie polskich wysp językowych od terenów etnicznych. Wprawdzie na Litwie istniały bez porównania korzystniejsze warunki rozwoju niż w innych republikach: rozbudowany system szkolnictwa, audycje radiowe w języku polskim, teatr amatorski, zespoły pieśni i tańca, prasa polskojęzyczna oraz ruch literacki z nią związany itp.²⁷, to jednak nie wolno zapominać, że i szkoła, i środki masowego przekazu upowszechniały nie język polski ogólny, lecz jego miejscową odmianę.²⁸ Wprawdzie niektórzy czytelnicy prenumerowali dzienniki i czasopisma z Polski, na pewno jednak dla wielu Polaków wydawane na Litwie periodyki były jedynymi dostępnymi w języku polskim. Przełom dokonał się dopiero w połowie dziewiątego dziesięciolecia. Korzystne przemiany polityczne w ZSRR, przebudowa, jawność, demokratyzacja doprowadziły do coraz większej przenikalności granicy państwowej, umożliwiły ściślejsze kontakty z Polską etniczną i zapoczątkowały zacieranie różnic językowych. Największy jednak wpływ na dzisiejszy stan północnokresowego dialektu kulturalnego miało uruchomienie retransmisji I programu polskiej telewizji. Dziewiąte dziesięciolecie jest więc okresem przełomowym w dziejach polszczyzny litewskiej, wieńczy bowiem wieloletnie oderwanie od Polski etnicznej, izolację językową. Jest to okres w dziejach północnokresowej odmiany języka polskiego ze wszech miar znaczący.

Jak jednak badać dialekt kulturalny, skoro nie można uwzględnić literatury

polskojęzycznej z prawdziwego zdarzenia? Wprawdzie polskie środowisko literackie na Litwie istnieje już ponad 40 lat i przeżyło w ostatnim dziesięcioleciu ożywienie twórcze, to przecież składa się ono z pisarzy nieprofesjonalnych, bez dorobku książkowego, prawie wyłącznie poetów.²⁹ Trzeba także pamiętać, iż środowisko nowej polskiej inteligencji na Litwie nie jest liczne. Spis ludności z roku 1979 wykazał, że wśród mniejszości narodowych na Litwie Polacy zajmują przedostatnie miejsce (przed Cyganami) pod względem stopnia wykształcenia: tylko 3,2% ukończyło studia wyższe.³⁰ W tej sytuacji jedynym źródłem materiału do badań nad współczesnym północnokresowym dialektem kulturalnym stają się wydawane na Litwie gazety i czasopisma polskojęzyczne.³¹ Odmianka pisana zawsze bowiem różni się od mówionej większą starannością doboru środków językowych.

Spośród licznych tytułów pojawiających się na rynku wydawniczym w dziewiątym dziesięcioleciu żywot większości był krótki. Wśród czasopism o zasięgu republikańskim najdłużej utrzymał się miesięcznik "Kobieta Radziecka" (1952-1989). To właśnie czasopismo wybrałam do studiów nad północnokresowym dialektem kulturalnym dzisiejszej doby.

"Kobieta Radziecka" jest polityczno-społecznym i l i t e r a c k i m miesięcznikiem ilustrowanym, polską mutacją litewskiej "Tarybinė moteris". Wszystkie artykuły napisane w jednym z języków były następnie tłumaczone na drugi język. Czasopismo liczy 40 stron (16 stron zajmuje wkładka zawierająca wykroje, wzory, przepisy kulinarne, porady gospodarskie itp.). Nakład wzrósł od 1 tys. egzemplarzy w roku 1952 do kilkudziesięciu tysięcy w latach późniejszych. Rekordowy nakład przypadł na wrzesień roku 1981 - 65056 egzemplarzy. Jest to imponująca liczba, jeśli zważyć, że środowisko polskie w LSSR w roku 1979 liczyło 247 tys. osób.³² Trzeba wszakże pamiętać, że wydawnictwa polskojęzyczne były przeznaczone nie tylko dla Polaków, lecz także dla Litwinów posługujących się językiem polskim. Niewątpliwie jednak miesięcznik "Kobieta Radziecka" kształtował język części środowiska polskojęzycznego (i, z drugiej strony, czerpał z niego, odzwierciedlał go). Poziom czasopisma nie jest wysoki. Razi zwłaszcza moralizatorsko-dydaktyczny ton publikacji. Czytelnik z Polski etnicznej odnosi wrażenie, iż na kresach czas się zatrzymał, na stronicach miesięcznika panuje bowiem atmosfera z przełomu wieków. Język "Kobiety Radzieckiej" w dziewiątym dziesięcioleciu wyraźnie odbiegał od współczesnej polszczyzny warszawskiej i on właśnie w znacznym stopniu potęgował wrażenie niedzisiejszości, staroświeckości publikacji.

Mimo że udało mi się z łamów "Kobiety Radzieckiej" wyekscerpować wyjątkowo bogaty i bardzo ciekawy materiał językowy, dla uniknięcia zarzutu, iż jest to tylko "(...) suma indywidualnych realizacji niedokładnie opanowanego języka

polskiego, a niedokładnie opanowany system językowy nie jest nowym i odrębnym językiem ani odrębnym dialektem"³³, dodatkowo przejrzałam po kilkanaście numerów "Czerwonego Sztandaru" z każdego rocznika z lat 1980-1989, szukając potwierdzenia wynotowanych zjawisk językowych. Przeanalizowałam także pod tym kątem dwa zbiorki poezji wileńskiej, które ostatnio ukazały się drukiem³⁴, oraz wypisałam wszelkie wzmianki o języku Wilna dzisiejszej doby ze znanych mi prac językoznawczych. Powtarzalność, powszechność i regularność większości zjawisk pozwala mówić o odrębnej jakości badanego języka, nie dającego się utożsamiać z językiem ogólnopolskim.

Północnokresowy dialekt kulturalny w dziewiątym dziesięcioleciu XX w. stanie się przedmiotem obszernego studium, które właśnie przygotowuję, tu zaś chcę jedynie zasygnalizować wstępnie co ciekawsze zjawiska.

Ekscerpując materiał językowy (ze 120 numerów miesięcznika, czyli 4800 stron formatu A-4) zastosowałam sprawdzoną i rozpowszechnioną w badaniach nad polszczyzną litewską metodę odwoływania się do stanu we współczesnym języku ogólnym.³⁵ Do kartoteki trafiły więc te zjawiska językowe, które nie występują w dzisiejszej polszczyźnie warszawskiej. Wiadomo, że cechą charakterystyczną dawnego północnokresowego dialektu kulturalnego było z jednej strony pieczołowite przechowywanie archaizmów, z drugiej zaś - skłonność do innowacji. Oba zjawiska wiązały się z peryferycznością regionalnej odmiany języka polskiego i jej odizolowaniem od terenów etnicznych. Po II wojnie światowej izolacja kresów północno-wschodnich pogłębiała się, pojawił się też nowy czynnik - wtargnięcie z niespotykaną siłą języka rosyjskiego, którego powszechną znajomość wymuszała nowa sytuacja społeczno-polityczna.

Dokonując selekcji zebranego materiału przeprowadziłam podział na zjawiska językowe *d a w n e* (tj. te, które były charakterystyczne dla północnokresowego dialektu kulturalnego do roku 1945; w grupie tej będą więc sąsiadowały ze sobą cechy archaiczne i przedwojenne innowacje) i *n o w e* (tj. te, o których istnieniu w dawnym dialekcie kulturalnym nie wspominają żadne źródła). Jako punkt odniesienia poczynionych przeze mnie obserwacji wykorzystałam materiał zawarty we wszystkich pracach językoznawczych traktujących o polszczyźnie litewskiej (w jej postaci literackiej bądź potocznej).³⁶ Bezcennym źródłem okazały się także liczne starsze gramatyki i wydawnictwa o charakterze poprawnościowym.³⁷ W niektórych wypadkach, kiedy chodzi o wyjaśnienie istoty zjawiska, jego proveniencji, sięgam także do opracowań gwar północnokresowych.³⁸ Starannie przygotowana matryca cech regionalnych przedwojennego północnokresowego dialektu kulturalnego wydaje się być jedynym narzędziem gwarantującym sprawne oddzielenie nasilonych obecnie wpływów języka rosyjskiego od zakorzenionych w polszczyźnie północnokresowej białorutenizmów³⁹ i starszych rusycyzmów. Obro-

na polszczyzny przed wpływami ruskimi, zwłaszcza rosyjskimi, była bowiem tak zaciekle, że zapewne niewiele faktów językowych zdołało ująć uwagi lingwistów. Matryca może jednak zawieść w wypadku zjawisk odczuwanych dziś jako przestarzałe, a żywych jeszcze w przedwojennej polszczyźnie literackiej, o których, co zrozumiale, starsze opracowania nie wspominają.

Materiał w obu wyodrębnionych grupach prezentuję tradycyjnie według działów: fonetyka, fleksja, składnia, stylistyka, słowotwórstwo, słownictwo, frazeologia. Nieco miejsca poświęcam także ortografii i interpunkcji. W tym informacyjnym artykule przedstawię jedynie zjawiska najbardziej reprezentatywne (bez jakichkolwiek analiz i wyjaśnień).

DZIAŁ I

DAWNE CECHY PÓLNOCNOKRESOWE SPOTYKANE W DIALEKCIE KULTURALNYM WILNA W DZIEWIĄTYM DZIESIĘCIOLECIU XX W.

FONETYKA

1. Wahania między *o* i *ó*, np. *słownik*, *rózek*, *z głową*, *w głowie*, *obłożnie*, *nierozmówny*, *udowodnił*; z drugiej strony zaś np. *drożki*.

2. Pojawianie się *o* na miejscu *a*, np. *wykopana mamusia* (charakterystyka)⁴⁰, *z daleko patrzyłam*, *krosno*, *na których lubił tkać*, *O niebo*, *co za wybór!*

FLEKSJA

Rzeczownik

I. Pomieszanie rodzajów

– r. ż. zamiast r.m.: *trójnoga*, *plika*, *racucha*, *karteluszcza*, *granata*, *drama*, *ataka*, *brąza*, *problema*.

– r.m. zamiast ż.: *maskarad*, *metod*, *szufelek*, *elips*.

– r.m. zamiast n.: *kurioz* (największym kuriozem było...), *klimakterium* (wszystkiemu winien klimakterium), *prezydium* (prezydium przygotował...).

– r. ż. zamiast n.: *preludia* (wydawało się preludia...),

– r. n. zamiast m.: *fortepiano*, *cudo*.

II. Wahania w obrębie form przypadkowych:

1. Zaburzenia w doborze końcówek dopełniacza rzeczowników męskich:

– -u zamiast -a: *traktoru*, *szlafroku*, *z pasu*, *łupku*, *młynu*, *motocyklu*, *melonu*, *trądziku*, *Tallinu*, *Symferopolu*,

– -a zamiast -u: *czołga*, *zastrzyka*, *przystanka*, *trymestra*, *Zodiaka*, *dekolta*, *szczypiorka*,

2. Celownik l.p.

– końcówka -u zamiast -owi: *młodzieńcu* (...kupuje się młodzieńcu...), *na-*

ukowcu (...naukowcu oberwie się guzik...).

3. Biernik l.p.

– jako nieżywotny występuje wyraz *trup*: ... *dzieci zauważyły w rzece trup niemowlęcia.*

4. Miejscownik l.p.

– końcówka *-e* zamiast *-u*: *o synie, o domie.*

5. Mianownik rzeczowników żeńskich o temacie spółgłoskowym

– końcówka *-y*: *ulicy, róży, rękawicy, duszy, mszy, błyskawicy.*

6. Dopełniacz l.m. rzeczowników żeńskich o temacie spółgłoskowym

– końcówka *ów*: *pyzów, rzęsów, pieluszków, wyspów, barierów, tapetów, opiekunów, prognozów,*

– końcówka *-i* w tematach miękkich: *roli* (niemało głównych *roli*).

7. Mianownik-biernik l.m. rzeczowników żeńskich o temacie spółgłoskowym

- końcowe *e* zamiast dzisiejszego *i*: *oście, koście, więzie, gęsie, nicie,*

- końcówka *-y (-i)*, np. *poręczy* (...znaleść te *poręczy*...), *żerdzi.*

8. Pluralia tantum

- dopełniacz z końcówką *-ów*: *suchotów, z aktów personalnych,*

- dopełniacz z końcówką zerową: *plec.*

Zaimek

I. Osobowe

1. Rozpowszechnienie formy dopełniacza *mię*, por.: Nie kochasz *mię*?

2. Formy dłuższe w pozycji bezakcentowej: *mnie* (... pomożesz *mnie* w saunie...), *tobie* (Znajdziesz tam ludzi doświadczonych, pomogą *tobie*...), *ciebie* (...tam *ciebie* uleczą), *jego* (Syn... Nie ma już *jego*...).

3. Brak nagłosowego *n*: Tylko dzięki *im* wszystkim została przy życiu.

II. Inne zaimki

1. Końcówka *-e* zamiast *-o* w mianowniku -bierniku r.n.: Dziecko będzie tak postępowało *same*.

Czasownik

1. Bezokolicznik *wziąć* z *ś* analogicznym.

2. Dążność do utrzymania tożsamości tematu bezokolicznika i czasu przeszłego: *roztarć.*

3. Bezokolicznik *grzać* wykazuje *e* w przedrostkach: *rozegrzać, odegrzać.*

4. Postać *kładnąć*, (*kładnę, kładnie*), także *sadzić* (... synka *sadzili* obok), *stawić.*

5. Forma *kaszla*.

6. Czasowniki zwrotne:

– opuszczanie *się*: *przespać, zdecydować, spóźniać, gimnastykować, przyzwy-*

czaić, zdarzać, uskarżać, stęsknić, spodobać, tlić, zdrzemnąć, zapaść.

– zbędne się: *brykać się, rozgorzeć się, grzebać się, rozboleć się.*

7. Brak zaimka *sobie*: *wyobrażać, przypomnieć, życzyć, przywłaszczyć, poradzić.*
8. Unieruchomienie się: *Gdzieś na tańcach zapoznali się; Nie wiem, czym wszystko skończyło się.*
9. Jako przechodni jest traktowany czasownik *wiedzieć*: *Teraz już będę wiedziała ich nazwisko. (Wiedzieć występuje w znaczeniu 'znać'; jednocześnie znać używa się w znaczeniu 'wiedzieć': ...nie zna co to wątpliwości.)*

Przysłówek

1. Przyrostek *-e* zamiast *-o*: *jaskrawie.*
2. Przyrostek *-o* zamiast *-e*: *leniwo, zaledwo.*

Przyimek

1. *Po* po czasowniku *stęsknić* (*stęskniły się po pracy*).
2. *U* po czasowniku *pytać* (*wciąż pytałem u dziadków...*).
3. Konstrukcja typu *u mnie jest* (*U mojej nauczycielki było pięć uczennic*).
4. *W* przy nazwach krajów i krain (zamiast dzisiejszego *na*): *w Litwie, w Syberii, w Białorusi, w Łotwie.*
5. *Do* przy nazwach krajów i krain (zamiast dzisiejszego *na*): *do Litwy, do Syberii, do Krymu, do Węgier.*

SKŁADNIA

1. Bezokolicznik zamiast rzeczownika odsłownego; *umówiliśmy się spotkać, poprosiłem napisać, właściwość być częścią, niechęć rozstać się, ryzyko zostać bezpłodną.*
2. Opuszczanie łącznika: *Teraz te dziewczęta już dziewięcioklasistki; Tak, on już duży.*
3. Orzecznik przymiotny w narzędniku: *Szkoła nie była pustą, Mamusia jest bardzo dobrą, pracowitą, schludną; Była oczarowaną poezją; Temperatura wody jest regulowaną.*
4. Biernik zamiast dopełniacza: *...nie zaleca się spożycie grochu..., ...gdzie mam ją szukać w Wilniusie..., ...te zagadnienia nie omawiano, ...dziecko będzie miało odzież, którą nie podwiewa wiatr..., odczyty już wystuchano.*
5. Brak zgody pod względem rodzaju:
 - podmiot niemęskoosobowy - orzeczenie męskoosobowe: *Dzieci przyzwyczajeni do obludy, ... dzieci ... mieli warunki..., zespoły wykonali, byli to pyzy i piwo, zostaliśmy we dwie z matką..., drzewa zrzucili liście,*

- podmiot męskoosobowy - orzeczenie niemęskoosobowe: *gospodarze byli w domu, wszyscy zaśpiewały chórem..., wszyscy poszliśmy na spacer, ludzie zapomnieli.*
6. Dopełniacz zamiast biernika w l.m.:
- u rzeczowników osobowych r. ż: *kobiet... mocno opalona twarz postarza; najczęściej grała bohaterki liryczno-dramatycznych, ... wymienić szczerych przyjaciółek,*
 - u rzeczowników żywotnych: *... mają bocianów, krzewy są atakowane przez szkodników: owadów, kleszczy, gryzoni, ... chyba macie prosiaków..., ...sprzedają kogucików, koników.*
7. Zaburzenia w tworzeniu trybu warunkowego: *... ja może by i nie poświęciłaby się nauce, ... ja bym to już dawno zrobiłabym, Mario, co powiedziałybyście, gdyby latem rzeczywiście przyjechałam?, ... żeby ja ... wykonywałabym.*
8. Zdania bezpodmiotowe:
- druga osoba w funkcji nieosobowej: *Jak uhonorować mistrzynię? Wszystkich nie posadzisz w prezydium; Patrzysz i nie możesz się nadziwić: wszystko wydaje się także proste.*
 - trzecia osoba l.m. w funkcji nieosobowej: *Późne uczucia są głębsze, silniejsze. Ich nie trwonią; Zwykle szparagi gotują w wodzie...*
9. Szyk
- przymiotnik w prepozycji: *grube jelito, nerkowa kamica, studentka Wilnińskiego Instytutu, Instytut Rzadkich Metali.*

STYLISTYKA

1. Nadużywanie deminutywów: (...) *garażyk* jakby się osunął. *Lecz calutki*, cegła dobra.... *Zaczął szukać jeszcze sznureczka* czy tasiemki, *Morze było spokojniutkie* jak owieczka, ... *pachnący bocheneczek...*, *zwyklutkie* urządzenie..., *A prawa (ręka) zdrowiutka.*
2. Brak wyczucia nacechowania stylistycznego: (...) *dziecko* starannie obmyć (...), *tyłek* posmarować cienką warstwą (...) *olejku (z porad lekarza)*, (...) *niemowlę* w wieku 1-1,5 miesiąca można potrzymać *na golasa* 2-3 minuty (...) (*z porad lekarza*), *Nieżywe drzewa*, *umarła rzeka*, *wnuki*, które urodzą się *pokraczne...*

SŁOWOTWÓRSTWO

1. Sufiks - *uszek*: *kamuszek.*
2. Sufiks -*ek* zamiast -*ik*: *taboretok.*

SŁOWNIK

ciotka (i ciółka) 'jałówka'

cudo 'cud': W każdym zjawisku widział *cudo* piękna

cudzy 'obcy': nie mówić przy *cudzym* ironicznie o bliskim

dawać się iść, (nie) sprawiać trudności': nauka *dawała się* jej z trudem

dojść 'podejść': *Doszłam* do dziewczynki i pytam (...).

dostać¹ 'wyjąć', wydobyć': *Dostając* papiery z niższej szuflady, wstań i (...) nachyl się.

dostać² 'dosięgnąć': (*dziecko*) lekko *dostało* do kranu (...)

drugi 'inny': Nie miała czasu nawet zrobić uczesania... A mąż wręczał upominki *drugiej*...

dyrwanek 'niezaorany kawałek ziemi; ugór': Niech będzie na terenie *dyrwanek*.

hodować 'wychowywać': *hodować* dużo dzieci

kasza, 'papka': *kasza* z fasoli, grochu, melona: *kasza* ryżowa

kąsać 'gryźć': Chleba nie należy *kąsać* (...).

klumpie (i klumpie) 'saboty':

kmin 'kminek'

kostka 'pestka'

kość 'ość'

książka 'tom': *książka* bajek

łuska, 'skorupka': *łuska* jaja

mimo, 'obok': Przejdzie *mimo* czy przystanie?

myć 'prać': Ubranka wełniane *myć* osobno (...)

nosówka 'chustka do nosa'.

FRAZEOLOGIA

1. *Choć płacz* (...): 'tylko się i płakać' (...) od plisowania ani śladu. *Choć płacz* krwawymi łzami; Czasowo pracujemy od 11 godz. Naprawdę - *choć płacz!*
2. *Tak to i jest*.
3. *Okrągły sierota* (zupełny sierota).

DZIAŁ II

NOWE ZJAWISKA JĘZYKOWE SPOTYKANE W DIALEKCIE
KULTURALNYM WILNA W DZIEWIĄTYM DZIESIĘCIOLECIU XX W.

FLEKSJA

Rzeczownik

I. Wahania w kategorii liczby:

- przejście rzeczowników singularia tantum do grupy pluralia tantum:

makarony (żuczki mączne psują mąkę, *makarony*), *konserwy* (*Konserwy* (...) ułożyć na ryżu (...)).

– przejście z kategorii pluralia tantum do rzeczowników singularia tantum: *India, perfuma*,

– rzeczownik *ryba* jako collectivum: Spożywać więcej warzyw, *ryby*, jaj.

II. Zaburzenia w obrębie form przypadkowych:

– biernik l.p. rzeczowników męskich równy mianownikowi, a nie dopełniaczowi: *śledź* (oczyścić *śledź*), *dorsz* (*dorsz* obrać ze skóry), *rak* (...marskość wątroby, która często powoduje *rak*...)

III. Zakłócenia rekcji: *pomnik komuś* (Pierwszy na świecie *pomnik Leninowi* stoi na (...) placu (...)).

Zaimek

1. Zaimki grupy *kto* obejmują swym zasięgiem wszelkie istoty żywe (i dotyczą także l.m.): osoby płci żeńskiej, dzieci, zwierzęta, ptaki:

– (...) na wierzbie *ktoś* świergotał (...), *Kogo* chciałabyś? Braciszka czy siostrzyczkę?

– *Kto* z dziewcząt zechce (...), (...) *kto* pierwszy z kobiet postanowił (...),

– (...) mówiła o *tych*, *kto* nie wrócił do domu; Zapraszamy *wszystkich*, *kto* lubi fotografować,

– *A któż* z dzieci nie lubi słodczy?

2. Zaimki osobowe tworzą konstrukcje komitatywne (l.m. zamiast l.p.)⁴¹: *My* z mężem nie jesteśmy pijakami; *My* się z *tobą* nigdy nie zagubimy; *A my* z *tobą*, Weroniko (...) nic nie jadłyśmy; *Mamo*, czy nie nadojadło *wam* z *tatą* wечно o tej pracy rozprawiać?

3. Konstrukcje komitatywne tworzą też zaimki dzierżawcze (l.m. zamiast l.p.): *Od naszej* z *wami* decyzji nic się nie zmieni; *Nasze* z *matką* życie upływało w ciągłych oczekiwaniach (...).

Czasownik

1. Forma niedokonana w funkcji dokonanej: W ciągu jednego dnia trzeba było *aklimatyzować się* i opracować występ; (...) a to droga *nie asfaltowana*; Jest to pralnia *specjalizowana* (...); Należałoby *aktywizować* rolę ojca w rodzinie.

2. Zaburzenia rekcji: *czekać czegoś*, *dotknąć do czegoś*, *dzwonić komuś* 'telefonować', chronić od czegoś (od zaparcia chronią oleje roślinne), *odmawiać w czymś*, *zainteresowany w czymś*.

Przysłówek

1. *Pod jeża* (na jeża): (...) ostrzyżony *pod jeża* chłopak (...)

2. *W białym* (na biało): (...) od strony cmentarza szło widmo *w białym*.

Przyimek (i wyrażenia przyimkowe)

1. *Do* zamiast *w*: *do lustra* (rodzina gapi się *do lustra*); *do majteczek* (... aby maluch nie robił *do majteczek*), *do fartucha* (wycierała ręce *do fartucha*), *do zaułka* (znów trafiłam *do ślepego zaułka*).
2. *Do* zamiast *na*: *do skweru*, *do giełdy*.
3. *Na oszczędności* (za oszczędności):
4. *Na + pojazd*: przyjechał *na wóldze*, mknął *na swym samochodzie*.
5. *Od czegoś* zamiast *przeciw czemuś*: leczenie *od alkoholizmu*; jest używany *od raka*; jest jakby szczepionką *od kryzysów duchowych*.
6. *Od x lat* zamiast w wieku x lat: Dziewczęta zaczynają dojrzewać *od 8-9 lat*; Już *od 6 lat* dzieci pasły krowy.
7. *Pod rubryką* (w rubryce): *Pod rubryką* "Twoje vademecum" przeczytałam list (...).
8. *W x kilometrach* (w odległości x kilometrów): (...) pracuje *w 30 km* od Wilniusa; (...) *w kilku kilometrach* jest wieś Pagarendy.
9. *W x lat* (w wieku x lat): Kobieta nawet *w 60 lat* pozostaje kobietą.
10. *Za rok* (z roku): (...) w numerze trzecim *za rok 1962* znalazłam (...).

SKŁADNIA

1. Rzeczownik w l.m. przy szeregowej przydawce: *Biała i Czerwona sale*; *złoty i srebrny medale*; *do Pierwszego i Drugiego koncertów* (...).
2. Przydawka w l.m. przy szeregowym podmiocie: *prasa i książka radzieckie*.
3. Liczebnik *jeden* w konstrukcji z dziesiątkami i sektami łączy się związkiem zgody z rzeczownikiem: *zajęła miejsca 101 delegatka*; *wybudowano 131 dom mieszkalny*; *W grupie 31 uczennica*; *Tylko w 1981 r. z własnej winy poniósł śmierć 41 rowerzysta*.
4. Zakłócenia szyku przy liczebnikach:
 - numeracja przed rzeczownikiem: *z 43-iej szkoły*; *19 Średnia Szkoła*; *z 11 klasy "A"*; *w VI przychodni miejskiej*,
 - prepozycja liczebnika przy oznaczaniu czasu: *o 17 godz.* autobus zawozi do domu; wróci *około 5 godz.*; zwykle zaprasza się *na 16-18 godzinę*; kładnę się *o 22.30 godz.*; *w 1976-81 latach*,
 - przydawka liczebnikowa w prepozycji (zamiast numeracji w postpozycji): *sąsiad z trzeciego pokoju*; *mieszkam w siódmym pokoju*,
 - przydawka odliczebnikowa zamiast konstrukcji z liczebnikiem w postpozycji: *dziewięćdziesięcioletni jubileusz*; *pięćlecie urodziny*,
5. Szyk przestawny wyrażający wartość przybliżoną: *straciliśmy godziny dwie*.
6. Sposób zwracania się do drugich przez *wy*: *Jesteście sama...* *Z kim rozmawia-*

cie? A wy mężowi coś mówiliście (...)? Czy jesteście szczęśliwa? Elwiro, jak przyszliście do teatru?

SŁOWOTWÓRSTWO

1. Wahania w tworzeniu formacji odliczebnikowych: *pięcioklasista* Rolandas; *dziesiętoklasista* Saulius; *trzechletnia* dziewczynka.
2. Urabianie przymiotników od litewskich toponimów za pomocą polskich sufiksów: *szalczyninkajski*, *kaunaski*, *kiemenajski*.
3. Urabianie polskich nazwisk na wzór litewski: *Ptaszinskaite*, *Sakalauskiene*, *Kretawicziute*, *Janawicziene*, *Malianauskas*.

SŁOWNIK

adenoid 'migdał': wyleczyć zęby, usunąć *adenoidy*

agitpunkt 'punkt agitacyjny'

akademicki 'dziekański': wzięłam urlop *akademicki*

aktowa sala 'aula'

awaria 'wypadek': Trzeba będzie wyrównać szkodę, jeśli "kierowca" zrobi *awarię*.

awaryjny 'przewidziany do rozbiórki': niemało osób mieszka w budynkach *awaryjnych*

bezprawny 'pozbawiony praw': był obrońcą *bezprawnych*, zniewolonych

bezserdeczność 'brak serca': *byłam wstrząśnięta jego bezserdecznością*

białośnieżny 'śnieżnobiały'

bieda 'nieszczęście, kłopot': *Biedy związane ze starością najczęściej dopadają kierowników.*

bilet 'legitymacja': *bilet komsomolski*

bolonia 'ortalion'

byt 'życie codzienne': seminarium na temat "Piękno w *bycie* i otoczeniu"

cholesteryna 'cholesterol'

czemuś to 'z jakiegoś powodu': Audycji *czemuś to* nie było

członek 'członkini': *członek* grupy kobiet Litewskiego Ruchu na rzecz...

deficyt 'artykuły deficytowe'

detektyw 'kryminał': nie ciekawią mnie *detektywy*

fen (*foen*), 'suszarka do włosów'

fundusz 'zasób': odnowiono 1/3 podstawowych *funduszy* przemysłowych

główne 'najważniejsze': *główne* to nie ilość

grusza 'gruszka': *Grusze* najbardziej nadają się na kompoty; szklana rurka z gumową *gruszą*.

Uwaga: Bardzo widoczna jest nieznamość polskich realiów odzwierciedlona w słowniku; powoduje zakłócenia w funkcjonowaniu tzw. tekstów użytkowych:

Obiad (tabliczka w okienku) 'przerwa obiadowa'
Stucha 'słucham': - "Informreklama" *stucha* - usłyszałem w słuchawce.
Czerwony dyplom 'dyplom z wyróżnieniem' - niebieski dyplom

FRAZEOLOGIA

A co, jeśli... (a co będzie, jeśli...)
A co już... (a co dopiero...)
Ani dźwięku! (sza!)
Ani z miejsca! (ani kroku!)
A to (bo to; bo inaczej)
Gdzie wyjście? (jakie jest wyjście?)
Jak diabeł (jak diabli)
Jak na igłach (jak na szpilkach)
Jak do wody (jak kamień w wodę)
Jak krowie z gardła wyciągnięty (jak psu z gardła wyciągnięty)
Jak wiewiórka (miotać się jak w kołowrotku)

Uwagi o ortografii i interpunkcji

Zakłócenia normy ortograficznej są na łamach "Kobiety Radzieckiej" znacznie częstsze niż w czasopiśmie wydawanych w Polsce etnicznej. Oto kilka przykładów: *biórko, równiótko, brytwanna, rzeźki, wążka, rosterka, ślizkie, Tatjana, objektywny, możeby, ileby, niedługoby, spojrzano, wszystko*. W zakresie interpunkcji obserwujemy silny wpływ zasad ustanowionych dla języka rosyjskiego.

KOMENTARZ

Prezentując materiał dokonałam oczywiście wyboru zarejestrowanych zjawisk językowych, zaś w obrębie tych zjawisk - także egzemplifikacji. Wyekscerpowany z "Kobiety Radzieckiej" materiał językowy jest znacznie obfitszy, np. słownik liczy ponad pół tysiąca haseł, a dział frazeologiczny - 150 pozycji.

Ze względu na szczupłość miejsca zrezygnowałam z odnotowywania lokalizacji poszczególnych przykładów ilustrujących. Dane kartoteki wskazują wyraźnie na lata 1983-84 jako punkt przełomowy w dziejach odzwierciedlonej na łamach miesięcznika polszczyzny litewskiej. Większość zjawisk charakterystycznych dla dawnego północnokresowego dialektu kulturalnego wygasa przed rokiem 1984, np. do roku 1983 panowała w zasadzie wyłącznie forma *więzie*, potem nastąpił króciutki okres wahań, kiedy to na łamach "Kobiety Radzieckiej" można było spotkać formę *więzie* obok *więzi* (nawet w jednym numerze), później zaś występuje już tylko postać *więzi*. Trwają jedynie te zjawiska, które można łączyć z wpływem języka rosyjskiego (tak białorusycyzmy, np. celownik z *-u* zamiast *-owi*,

brak zaimków enklitycznych, konstrukcja *u mnie jest* itp., rusycyzmy, np. dopełniacz zamiast biernika w l.m. rzeczowników żywotnych, prepozycja przydawki gatunkującej, konstrukcja *tęsknić po kim* itp., jak i archaizmy peryferyczne, np. orzecznik przymiotny w narzędniku, *cudo* 'cud' itp.). Wpływ ten może polegać na działaniu analogii (np. dopełniacze z *-a* zamiast ogólnopolskich z *-u*) lub też na wystrzeganiu się jej (tzw. hiperpoprawność, np. *z daleko patrzyłam*). Prawdopodobnie w niektórych wypadkach rola języka rosyjskiego sprowadza się do wskrzeszenia dawnych zjawisk kresowych (np. pomieszanie rodzajów: *granata, drama, ataka, brąza, problema*). Jeśli chodzi o innowacje, to i one po roku 1984 występują znacznie mniej licznie. Część z nich zakorzeniła się jednak w dialekcie północnokresowym zdobywając w zasadzie wyłączność. Stało się tak np. z wyrazem *fundusz*, który na trwałe wyparł ogólnopolskie *zasób*.

Dane mojej kartoteki, których część jedynie zaprezentowałam tutaj, potwierdzają w zasadzie obserwacje Z. Kurzowej⁴², różnicującej język współczesnej polskiej inteligencji na Litwie: generacja starsza, pamiętająca czasy przedwojenne posługuje się konglomeratem polskiego języka literackiego i dialektu północnokresowego, natomiast dla młodszego pokolenia inteligencji jest charakterystyczny negatywny stosunek do regionalnej odmiany języka, zaś zakłócenia są przede wszystkim powodowane silnym wpływem języka rosyjskiego. Trzeba jednak zastrzec, iż proponowany przez Z. Kurzawą podział jest zbyt radykalny. Jeszcze w połowie dziewiątego dziesięciolecia XX w. północnokresowy dialekt kulturalny odzwierciedlony na łamach "Kobiety Radzieckiej" zawierał bardzo liczne reminiscencje dawnego dialektu kulturalnego, a przecież wydaje się mało prawdopodobne, by w tym czasie miesięcznik tworzyli ludzie, którzy zdobyli wykształcenie jeszcze przed wojną, a więc osoby w wieku około 70 lat. Liczba i powtarzalność zakłóceń nie pozwala zakwalifikować ich po prostu jako właściwości osobniczych. Należy raczej przyjąć, że dawny północnokresowy dialekt kulturalny odchodzi powoli, oddziałując jednak, choć ze słabnącą z czasem siłą, na język Polaków urodzonych na Litwie już po wojnie.

PRZYPISY

¹ Z. Kurzowa: *O polskich dialektach kresowych*, "Język Polski" LXV, 1985, s. 99-108; zob. także S. Urbańczyk: *Polski kresowy dialekt literacki?*, Z polskich studiów slawistycznych, seria VI, Warszawa 1983, s. 435-443

² K. Dejna: *W sprawie tzw. dialektów kresowych*, "Język Polski" LXIV, 1984, s. 51-57

³ Z. Kurzowa: *op.cit.*, s. 106

- ⁴ Por. Z. Kurzowa: *Elementy kresowe w języku powieści powojennej*, Warszawa 1975, s. 5 (przypis); tejsze, *Język polski na kresach północnowschodnich*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982, s. 13; B. Nowowiejski: *O słownictwie kresów północno-wschodnich*, W: *Język, teoria, dydaktyka. Materiały VII Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*, Kielce 1986, s. 169
- ⁵ Zob. L. Bednarczuk: *Z północnowschodniej peryferii polszczyzny (z mapką)*, "Język Polski" LIV, 1974, s. 326; B. Nowowiejski, op. cit., s. 169-170
- ⁶ Szerzej o powstaniu i kształtowaniu się polszczyzny litewskiej por. J. Trypućko: *Źródła języka Mickiewicza*, W: *Adam Mickiewicz 1855-1955*, Londyn 1958, s. 321; H. Turska: *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): op.cit., s. 19-121; Z. Kurzowa: *Sytuacja językowa polskiej ludności wiejskiej w Litewskiej i Białoruskiej SRR*, "Przegląd Polonijny" 1985, z. 3, s. 7; S. Urbańczyk: *Początki polskiego dialektu na Wileńszczyźnie*, "Slavia Orientalis", XVII, 1968, s. 433; J. Otrębski: *Uwagi o polszczyźnie litewskiej*, "Prace Filologiczne" t. XVIII, cz. 4, 1965, s. 300; Z. Kurzowa: *Język polski w ZSRR*, W: W. Miodunka (red.): *Język polski w świecie*, Warszawa-Kraków 1990, s. 131-133
- ⁷ Por. Z. Kurzowa: *Język polski na kresach...*, s. 15; tejsze, *Elementy kresowe...*, s. 11
- ⁸ O pojęciu interdialekt pisze W. Czekman: *K socyolingwistycznej charakteristykę polskich górow białorusko-litowskiego pogranicza*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, t. I, s. 136; por. także: E. Smułkowa: *Problematyka badawcza polsko-białorusko-litewskiego pogranicza językowego*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*, t. V, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990, s. 151; Z. Kurzowa: *Sytuacja językowa...* s. 19-20
- ⁹ Por. Z. Kurzowa: *Język polski na kresach...*, s. 15; tejsze, *Język polski na Litwie i Białorusi. I. Język Michała Wołosewicza - współczesnego polskiego pisarza ludowego*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, t. V, s. 166; tejsze *Sytuacja językowa...*, s. 12; K. Woźniakowski: *Polska literatura Wileńszczyzny 1944-1948*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 4
- ¹⁰ Por. M. Karpluk: *Stan badań nad polszczyzną kresową XVI wieku*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 7-35; M. Karaś: *Kilka uwag o polszczyźnie kresowej początku XVI w.*, "Język Polski" LIII, 1973, s. 104-112
- ¹¹ B. Smolińska: *Polshczyzna północnokresowa z przełomu XVII i XVIII w. Na podstawie rękopisów Jana Władysława Poczobuta Odlanickiego i Antoniego Kazimierza Sapięhy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983; por. także: S. Hrabec: *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w.*, Toruń 1949 oraz A. Pihan: *Z zagadnień literackiej polszczyzny północnokresowej XVII wieku*, W: K. Handke (red.): *Słowińskie pogranicza językowe*, Warszawa 1992, s. 121-127
- ¹² B. Weiss-Brzezina: *Regionalizmy kresowe w Pamiętniku Rusieckiej*, ZN UJ, "Prace Językoznawcze", z. 15, Kraków 1965, s. 119-175
- ¹³ Patrz: H. Turska: *Język Jana Chodźki. Przyczynek do historii języka polskiego na obszarze*

- północno-wschodnim Rzeczypospolitej, Wilno 1930; J. Trypućko: *Źródła języka Mickiewicza...*; tegoż, *Co wiemy o języku Mickiewicza?*, "Język Polski" LV, 1975, s. 325-333; K. Nitsch: *Z zagadnień języka Mickiewicza*, "Język Polski" XIX, 1934, s. 129-141; H. Szweykowska: *Dodatkowe uwagi o regionalizmach Mickiewicza*, "Język Polski" 1936, s. 109-111; H. Turska: *Prowincjonalizmy językowe w "Panu Tadeuszu"*, Warszawa 1955; S. Stankiewicz: *Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej*, cz. I (do r. 1830), Wilno 1936; Z. Kawyn-Kurzowa: *Język grupy filomatów*, "Język Polski" XXXV, 1955, s. 333-360; tejże: *Język filomatów i filaretów. Słotwórstwo i Słownictwo*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963; Z. Kurzowa: *Studia nad językiem filomatów i filaretów (Fonetyka, fleksja, składnia)*, Kraków-Warszawa 1972; J. Trypućko: *Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza)*, t. I, Uppsala 1955, t. II Uppsala 1957; K. Handke: *Regionalizmy w korespondencji Elizy Orzeszkowej*, W: *Język i jego odmiany w aspekcie porównawczym*, Wrocław 1986, s. 105-117
- ¹⁴ Z. Kurzowa: *Elementy kresowe...*
- ¹⁵ K. Tekielski: *Regionalizmy kresowe w "Dolinie Issy" Czesława Miłosza. Cz. I: Cechy gramatyczne*, "Język Polski" LXIV, 1984, s. 34-40
- ¹⁶ Por. H. Turska: *O powstaniu ...*; tejże: *Język polski na Wileńszczyźnie*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*, t. II, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983, s. 14-23; Z. Kurzowa: *Sytuacja językowa...*; tejże: *O polskich dialektach kresowych*, "Język Polski" LXV, 1985, s. 99-108; J. Otrębski: *Lituanizmy językowe w dialekcie polskim na Wileńszczyźnie*, "Język Polski" XVI, 1931, s. 79-85; tegoż: *Uwagi o polszczyźnie litewskiej*, "Prace Filologiczne", t. XVIII, cz. 4, Warszawa 1965, s. 299-302
- ¹⁷ Por. m.in.: H. Turska: *O powstaniu...*; W. Czekań: *Fonietyczne osobliwości mowy siela Kolesniki Ejszyszkińskiego rajonu Litowskiej SSR*, W: *Polskie gowory w SSSR*, Mińsk 1973, cz. I, s. 29-43; tegoż: *K socyolingwistycznej ...*; tegoż: *Grammatyczne lituanizmy w polskich pieriferyjnych goworach białorusko-litowskiego pogranicza*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*, t. III, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984, s. 8-21; W. Werenicz: *Gowor siela Jaszuny Litowskiej SSR (k charakteristyk etno-językowej sytuacji na Litowszczyźnie)*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, cz. I, s. 140-145; tegoż: *Polskie gowory w Szwienczeńskim rajonie Litowskiej SSR (w stonie litowsko-białoruskiego pogranicza)*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, t. II, s. 25-29; K.M. Giuhumianc: *Niekotoryje nabludienija nad frazieologii polskich goworow białorusko-litowskiej stony*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, t. I, s. 225-231; K. Giuhumianc, W. Czekań: *Polska gwara m. Widze i okolicy (na substracie białorusko-litewskim)*, "Slavia Orientalis" XX, 1971, nr 3, s. 313-326; L.I. Maslennikowa: *O morfologicznych wariantach u suszczestwitielnych (na materiale polskiego gowora dieriewni Orniany)*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, t. I, s. 193-206, I. J. Ananiewa: *Niekotoryje osobliwości fonietycznej intierfierenci u polilingwow odnogo pieriferyjnego polskiego gowora*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, t. II, s. 65-72; G. Palcew: *Ze studiów nad leksyką polskiej gwary w otoczeniu białoruskim (Nazwy części ciała)*, "Slavia Orientalis" XX, 1971, nr 2, s. 73-84

- ¹⁸ K. Tekielski: *Gwarowa polszczyzna okolic Podbrzezia i Niemeczyna na Wileńszczyźnie*, "Język Polski" LXII, 1982, s. 282-293; tenże: *Lituanizmy leksykalne w dialekcie okolic Podbrzezia i Niemeczyna*, Acta Baltico-Slavica XIII, 1980, s. 67-72; W Werenicz: *Wpływ środowiska językowego na zmiany leksykalne gwary*, "Poradnik Językowy" 1965, z. 4, s. 141-150; A.A. Zdaniukiewicz: *Gwara Łopatowszczyzny. Fonetyka, fleksja, słowotwórstwo*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972; tenże: *Wpływ akcentu na zmiany jakościowe samogłosek w gwarze wsi: Hołowacze, Bogusze, Łopatowszczyzna*, "Prace Filologiczne", 1970, t. XX, s. 139-144; Z. Sawaniewska: *Osobliwości fonetyczne i fleksyjne dialektu północnokresowego zachowane w mowie mieszkańców okolic Bartoszy*, ACUMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filologia Polska, 20, 1982, s. 65-83
- ¹⁹ Por. m.in. T. Zdancewicz: *Litewskie i ruskie zasięgi słownikowe na Białostoczczyźnie*, Z polskich studiów slawistycznych. Seria 2, 1963, s. 287-311; tegoż: *Litewskie elementy słownikowe w gwarze polskich okolic Sejn*, Lingua Poznaniensis, t. VIII, Poznań 1966, s. 333-352; B. Falińska (red.): *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989; E. Smułkowa, I. Maryniakowa (red.): *Studia nad gwarami Białostoczczyzny. Morfologia i słownictwo*, Warszawa 1984
- ²⁰ Por. na ten temat m.in. J. Rieger: *O potrzebie badań nad polszczyzną kresową*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia...*, t. I, s. 11; por. także wypowiedź B. Nowowiejskiego: "Stosunkowo skromnymi osiągnięciami możemy się poszczycić, jeżeli chodzi o badania współczesnej polszczyzny północnokresowej, mimo iż stale pojawiają się głosy przypominające o potrzebie zintensyfikowania prac tego typu" (*O słownictwie kresów...*, s. 270)
- ²¹ Z. Kurzowa: *Język polski na Litwie...*, s. 167
- ²² I. Masojć: *O wpływie składni rosyjskiej na współczesną polszczyznę wileńską (na materiale "Czerwonego Sztandaru")*, "Poradnik Językowy", nr 2, 1990, s. 123-128
- ²³ Por. m.in.: W. Czekań: *Fonietyczne osobliwości...*, s. 42; L.I. Maslennikowa: *O kategorii oduszwelonnosci-nieoduszwelonnosci w polskim gaworze dieriewni Orniany Litowskiej SSR*, W: *Polskie gowory w SSSR*, Minsk 1973, cz. I, s. 67-68; Ju. E. Rusakiewicz: *Niekotoryje toponimy, mikrotoponimy i gidronimy jugowostocznoej czasti Litowskiej SSR*, W: *Polskie gowory...*, s. 147; W.L. Werenicz: *Gowor siela Jaszuny...*, s. 140; tegoż: *Wpływ środowiska językowego...*, s. 141; K. Giułamianc, W. Czekań: *Polska gwara m. Widze...*, s. 313; N.J. Ananjew: *Niekotoryje osobliwości...*, s. 68-69; E. Smułkowa: *Problematyka badawcza...*, s. 151; K. Tekielski: *Gwarowa polszczyzna...*, s. 283; Z. Kurzowa: *Sytuacja językowa...*, s. 17; tejże: *Elementy kresowe...*, s. 69
- ²⁴ Z. Kurzowa; *Sytuacja językowa...*, s. 12
- ²⁵ Z. Kurzowa: *Język polski na Litwie...*, s. 166-167
- ²⁶ Por. Z. Kurzowa: *Język polski w ZSRR...*, s. 137
- ²⁷ Szczegółowe informacje na ten temat znajdzie czytelnik w: K. Woźniakowski: *Polska literatura...*;

- J. Myśliński: *Prasa w języku polskim na Litwie Radzieckiej 1940-1966*, W: *Rocznik Historii Czołopiśmiennictwa Polskiego*, t. VII, z. 2, s. 198-219; Z. Kurzowa: *Język polski w ZSRR...*, s. 137-139
- ²⁸ Bardzo charakterystyczne są zwierzenia pewnej nauczycielki opublikowane na łamach "Czerwonego Sztandaru" (rocznik 1981). Otóż wspomina ona z oburzeniem, jak w czasie trwania konferencji nauczycieli jedna z koleżanek złośliwie notowała błędy językowe osób zabierających głos w dyskusjach, aby po zakończeniu obrad wręczyć każdemu bogatą listę jego potknięć.
- ²⁹ Por. K. Woźniakowski: op.cit.; J. Kajtoch, K. Woźniakowski: *Współczesna polska poezja Wileńszczyzny. Antologia*, Warszawa 1986 (Słowo wstępne, s. 5-15); K. Woźniakowski: *O polskim piśarstwie w Litewskiej SRR 1944-1984*. "Pismo Literacko-Artystyczne", Kraków 1984, nr 11, s. 19-35; W.J. Podgórski: *Wizytówka poetycka wileńskiego środowiska polskiego*, "Polonistyka" 1990, nr 4, s. 226-227
- ³⁰ Dane przytaczam za: W.J. Podgórski, "Piękną mamy mowę ojczystą". Krzewienie polszczyzny w skupiskach polonijnych Czechosłowacji i Związku Radzieckiego, "Polonistyka" 1990, nr 4, s. 183-184
- ³¹ O języku prasy jako dobrym, acz niedocenianym źródle materiału do badań nad stanem języka pisze J. Trypućko (*Nowe tendencje w polskiej interpunkcji*, "Prace Filologiczne" XVIII, 1965, s. 333-349)
- ³² Zob. K. Woźniakowski: *Ludność polska w ZSRR po II wojnie światowej (stan i rozmieszczenie)*, W: *Liczba i rozmieszczenie Polaków w świecie*, cz. II, pod red. W. Wrzeńskiego, Wrocław 1985, s. 399-411
- ³³ K. Dejna: op.cit., s. 56
- ³⁴ J. Kajtoch, K. Woźniakowski: op.cit., S. Jakutis, J. Kudirko (oprac.), "Sponad Wilii cichych fal", Kaunas 1985
- ³⁵ Korzystam w tej pracy z istniejących słowników definicyjnych. Wiadomo jednak, że są one dalekie od doskonałości, por. choćby opracowania krytyczne: Z. Saloni (red.): *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1988; Z. Saloni: *Dwa studia z polskiej leksykografii współczesnej*, Białystok 1981; Z. Saloni (red.): *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, t. II, Białystok 1987; Z. Saloni (red.): *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, t. III, Białystok 1989; A. Bogusławski: *Język w słowniku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1988; J. Wawrzyńczyk: *Nad słownikiem języka polskiego 1958-1969*, Toruń, 1989. Z tego powodu zmuszona jestem odwoływać się czasem do własnego poczucia językowego.
- ³⁶ Zob. zwłaszcza przypis nr 13
- ³⁷ J. Karłowicz: *Podręcznik żywej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan* (do druku przygotowała E. Smulko-wa), W: J. Pieger, W. Werenicz: *Studia...*, t. III, s. 33-81; W. Doroszewski: *Kryteria poprawności językowej*, Warszawa 1950, s. 70-100 (O języku Mickiewicza); S. Szober: *Gramatyka*

języka polskiego, cz. I, Warszawa 1931, s. 172-178 (Język polski na terenie litewskim i białoruskim);
 T. Pizło: *Błędy językowe polskiej młodzieży litewskiej*, "Poradnik Językowy" 1936/37, z. 1, s. 12-18;
 A. Walicki: *Błędy nasze w mowie i piśmie, ku szkodzie języka polskiego popelniane, oraz prowincjonalizmy*, Warszawa 1979; L. Czakowski: *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów*, Wilno 1909;
 A. Łętowski: *Błędy nasze. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*, Wilno 1915

³⁸ Zob. zwłaszcza przypis nr 17 (także 18 i 19)

³⁹ Problem oddzielenia białorutenizmów od rusycyzmów dotyczy już języka Mickiewicza (por. K. Nitsch: *Z zagadnień języka Mickiewicza*, "Język Polski" XIX, 1934, s. 136)

⁴⁰ Może to być jednak skutek adideacji.

⁴¹ O konstrukcjach komitatywnych zob. W. Iordanskij: *Ty da ja, da mys toboj*, "Russkaja rzecz", 1972, nr 1, s. 67-72; tegoż: *Nasz s toboj*, "Russkaja rzecz" 1972, nr 2, 73-75; J. Mędelska: *Rosyjskie pronominalne konstrukcje komitatywne z punktu widzenia potrzeb leksykografii polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej*, "Przegląd Rusycystyczny", 1989, z. 2, s. 124-138

⁴² Z. Kurzowa: *Język polski w ZSRR...*, s. 138-140

Резюме

В настоящей статье речь идет о необходимости глубокого изучения состояния польского языка в Литве в послевоенные годы (его культурного варианта). Довольно хорошо изучена "польщизна крэсова" до начала II мировой войны, но о её состоянии в послевоенное время находим лишь кое-какие разрозненные сведения, к этому, довольно общего характера. Как известно, после 1945 г. бывшие польские периферии покинула почти вся интеллигенция, что весьма отрицательно сказалось не только на культурной жизни оставшихся в Литве поляков, но и на характере их языка. Кроме того, в годы советской власти фактически углубилась изоляция бывшей периферии, что, наверное, привело к некоторой задержке развития польского языка. К этому, в силу сложившейся общественно-политической ситуации, вскоре стало заметным сильное влияние русского языка, модифицирующее его характер. Одновременно ослабевало влияние языков, с которыми традиционно "польщизна крэсова" находилась в постоянном контакте (а именно белорусского и литовского). Таким образом, становится очевидным, что польский язык в современной Литве отличается от довоенного культурного варианта "польщизны крэсовой". Глубокое изучение его состояния должно дать ответы на два основных вопроса: 1. Какие черты старой "польщизны крэсовой" сохранились по сегодняшний день? 2. Какие новые явления породила послевоенная обстановка? Поскольку в ЛССР не развивалась художественная литература профессионального характера, лучшим источником языкового материала следует признать газеты и журналы, издаваемые в Литве на польском языке.